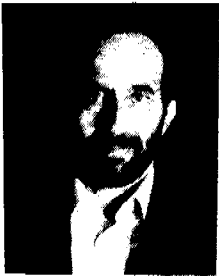

اشاره:

ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی در ایران در راستای راهبرد توسعه صادرات، تسریع روند صنعتی شدن و محرومیت‌زدایی شماری از نقاط کشور در نخستین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مدنظر قرار گرفت.

این مناطق تقریباً از آغاز دهه کنونی فعالیت خود را آغاز کرده‌اند. اما عملکرد آنها با اهداف از پیش طراحی شده به دلیل وجود پاره‌ای نواقص و تناقض‌های قانونی، فاصله زیادی دارد.

در رابطه با اهداف ایجاد مناطق آزاد تجاری در جهان و نیز ایران و عملکرد این گونه مناطق، تأثیر آنها در پیشبرد صادرات، توسعه منطقه‌ای و... خبرنگار نشریه «بررسی‌های بازرگانی» با آقای دکتر محمد خوش‌چهره استادیار دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران گفت‌وگویی دارد.

با هم این گفت‌وگو را می‌خوانیم.

مناطق
آزاد

بدون

تدوین

راهبرد

توسعه

تجارت

صورتی

شکل‌گرفته

انتخاب مناطق آزاد به گونه‌ای صورت می‌گیرد که مبتنی بر مبانی علمی و مزیت‌های مکانی باشد و سپس بر مبنای آن عملیات صنعتی برای صادرات صورت می‌گیرد.

در راستای نگرش‌های «برون‌نگر»، مناطق آزاد یک مقوله و مکان محدود برای اجرای سیاست‌ها، روش‌ها و مشی‌هایی می‌باشد که انجام آن در پهنه ملی و داخل کشور مقدور نیست. اساس تفکر در فعالیت مناطق آزاد بر عملیات صنعتی و گسترش تجارت و به عبارت دیگر بر عملکرد صادراتی استوار است. بنابراین، این نکته که مناطق آزاد در حقیقت مناطق پردازش برای صادرات است، بسیار اهمیت دارد. چون اگر به این عملکرد توجه نشود، انحرافات در ماهیت عملکردی مناطق آزاد پیش می‌آید که بسیاری از کشورها به آن مبتلا شده‌اند.

■ جایگاه مناطق آزاد در راهبرد توسعه صادرات چیست و

اصولاً مناطق آزاد چگونه شکل گرفتند؟

■ جایگاه مناطق آزاد در ادبیات اقتصادی امروز جهان

چیست؟ این مناطق بر مبنای چه ایده‌ها و با چه اهدافی به وجود می‌آیند؟

□ مناطق آزاد در ادبیات اقتصادی و اقتصاد توسعه امروز مفهوم و معنای خاصی دارد که به سه دهه قبل بازمی‌گردد. مناطق آزاد براساس استقبالی که از نگرش‌های «برون‌نگر» مبتنی بر مزیت‌های اقتصادی، فرصت‌های اقتصادی، موقعیت‌های جغرافیایی و تأکید روی صادرات بود، شکل گرفت.

عملکرد غالب مناطق آزاد که واژه فنی آن مناطق پردازش صادرات است، اصولاً عملکرد صادراتی است. منتهی عملیات صادراتی در یک فضا و مکان مطلوب فارغ از محدودیت‌ها، نارسایی‌ها، موانع و مشکلاتی که ممکن است در پهنه اقتصاد ملی یک کشور باشد، صورت می‌گیرد.

تأثیر اقتصاد توسعه، «مناطق آزاد» به ابزاری برای پیشبرد راهبرد توسعه صنعتی با نگاه به بیرون، اتلاق می‌شود.

از این رو بین مفهوم سنتی مناطق آزاد و پدیده جدید مناطق پردازش صادرات (EPZ) باید وجه تمایز قایل شد. با این تعریف از مناطق آزاد و با توجه به اینکه مناطق آزاد سنتی عمر بیش از ۲۰۰۰ ساله دارند، باید گفت شکل جدید بعد از انقلاب صنعتی بوده که این مناطق در کشورهای اروپایی به‌عنوان مناطق آزادی که مازاد تولید صنعتی را در برمی‌گرفت و برای تقاضاکننده خارجی دسترسی به کالا را تسریع می‌کرد، به‌وجود آمدند. ولی آنچه که از مناطق آزاد، امروزه مورد بحث اقتصاددانان است، همان مناطق پردازش صادرات است و ابداع این واژه از فرودگاه «شانون» ایرلند بوده که این منطقه پس از آنکه عملکرد قبلی خود را از دست داد، برای پردازش صادرات اختصاص یافت.

در این رهگذر با کمک دولت، فرودگاه شانون به‌عنوان منطقه پردازش صادرات تغییر عملکردی داد و در عمل موفق شد و کشورهای دیگر از این موضوع تقلید کردند. برخی سازمان‌های جهانی مانند سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو)، سازمان جهانی کار و کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (آنکتاد)، این الگو را به‌عنوان یک الگوی موفق برای توسعه صنعتی توصیه کردند و برخی از کشورها مانند هنگ‌کنگ، سنکاپور، تایوان و بخشی از کره در چارچوب عملیات مناطق پردازش صادرات قرار گرفتند که این مناطق را ایجاد کنند و همگی نیز با حمایت غرب در عمل موفق بوده‌اند. پس از این موفقیت تلاش شدیدی توسط سازمان‌های جهانی در جهت تقلید کشورهای درحال توسعه صورت گرفت تا دیدگاه «برون‌نکر» را جایگزین دیدگاه «درون‌نکر» کنند. البته از دید اقتصاد سیاسی، برخی از این مؤسسات با یک تعمق و منظور خاصی سعی می‌کردند در قالب مناطق آزاد، کشور را از حصارهای بسته‌ای که امکان ورود و نفوذ خودشان نبود، درآورند.

■ مناطق آزاد چه اهدافی را دنبال می‌کنند؟

□ اهداف متعددی را برای این مناطق ذکر می‌کنند. اهدافی که کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل (آنکتاد) و یا شرکت‌های فراملیتی سازمان ملل (UNCTC) برای مناطق آزاد ذکر کرده‌اند، عبارتند از:

۱- کسب درآمدهای ارزی برای کشورهای درحال توسعه

۲- ایجاد اشتغال

۳- انتقال دانش فنی و فن‌آوری

۴- از انزوای درآوردن یا داخل بازی جهانی کردن کشورها با

نام جذب سرمایه‌گذاری خارجی.

کشورهای دیگر اهداف دیگری نیز در راستای ایجاد این مناطق برای خود قایل شده‌اند که از آن جمله محرومیت‌زدایی و توجه به نقاط محروم است تا چنین مناطقی را رشد و توسعه بدهند.

■ برای آنکه مناطق آزاد موفق عمل کنند، چه باید کرد؟

معیارهای ارزیابی موفقیت این مناطق چیست؟

□ در ارزیابی‌های انجام شده در سطح جهانی، مناطق آزاد به‌طور عمومی به سه دسته تقسیم می‌شوند:

۱- مناطق آزاد موفق که متأسفانه تعداد محدودی هستند.

۲- مناطق آزاد نیمه‌موفق.

۳- مناطق آزاد ناموفق.

البته مناطق آزاد نیمه‌موفق و ناموفق مجموعه عظیمی از مناطق آزاد را تشکیل می‌دهند.

فکر ایجاد و گسترش مناطق آزاد در دو دهه گذشته یک ایده جهان‌شمولی شده است و خیلی از کشورهای درحال توسعه اعم از آفریقایی، آسیایی و نیز کشورهای تازه استقلال یافته شوروی سابق از ایجاد این مناطق استقبال زیادی کرده‌اند. بعضی نیز آن را عنصری کلیدی برای جهانی شدن اقتصاد می‌دانند.

البته گسترش و تعدد مناطق آزاد یکی از ویژگی‌های آن است. ولی در یک بررسی تحلیلی باید دید کدام بخش از این مناطق موفق بوده و کدام بخش ناموفق بوده است و دلایل موفقیت و عدم موفقیت آنان چیست.

○ اساس تفکر در فعالیت مناطق آزاد، بر عملیات صنعتی و گردش تجارت و به عبارت دیگر عملکرد صادرات استوار است. اگر به این عملکرد توجه نشود، انحراف‌هایی در ماهیت عملکرد مناطق به‌وجود می‌آید که بسیاری از کشورها مبتلا به آن شده‌اند.

در تقسیم‌بندی که برای این مناطق شده است، معیارهایی را برای موفقیت و عدم موفقیت آنها ذکر کرده‌اند. همان‌طور که اشاره شد، نخست بحث صادرات و توسعه فعالیت‌های صنعتی

آنها مطرح است. بنابراین صادرات از بعد تنوع، کیفیت، ماهیت و حجم صادرات و... به عنوان یک معیار ارزیابی مطرح است.

○ سازمان‌های جهانی برای جایگزینی دیدگاه «برون‌نگر» با دیدگاه «درون‌نگر» در کشورهای درحال توسعه و نیز خارج ساختن برخی کشورها از حصارهای بسته و ورود و نفوذ در آنها، سعی کردند، ایجاد مناطق آزاد را توصیه کنند.

البته صادرات در این مناطق نیز از بعد فنی جای بحث دارد. از آن جمله که آیا صیرف رقم صادرات ملاک است؟ و اگر یک کشور در مقابل صادرات معادل آن یا مقداری کمتر یا بیشتر از آن، واردات داشت، آیا می‌توان این عملکرد را مثبت و یا قابل قبول تلقی کرد. در این رابطه صاحب‌نظران معتقدند خالص صادرات ملاک است، یعنی در قبال صادرات کالاها، باید دید چه میزان واردات به این مناطق صورت گرفته است.

فرض این است که اگر در مقابل ۱۰ میلیارد دلار صادرات از این مناطق، ۹/۵ میلیارد دلار واردات صورت گرفته باشد، خالص صادرات ۰/۵ میلیارد دلار است و عملکرد صادراتی آن به اندازه نیم میلیارد دلار مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

بحث دیگر این است که این صادرات به عنوان عملیات پردازش برای بازار خارجی و یا داخلی صورت می‌گیرد، یا اینکه مانند دبی که اساساً کالاهای ساخته شده از کشور مبدأ (مانند ژاپن، کره و...) وارد شده، عیناً به کشورهای منطقه صادرات مجدد می‌شود که در این صورت سهم صادرات این مناطق بسیار پایین است و این گونه مناطق آزاد با اهدافی که قبلاً برای مناطق آزاد موفق گفته شده، سازگار نمی‌باشند و جزو مناطق آزاد نیمه‌موفق به‌شمار می‌آیند. بنابراین دبی (مخصوصاً منطقه آزاد جبل‌علی) تحت‌عنوان منطقه آزاد یک مرکز توزیع کالا است.

اگرچه دست‌اندرکاران و مسؤولان کشور امارات، هدف از ایجاد مناطق آزاد، آن طور که خودشان اعلام کرده‌اند، جایگزینی تولیدات این مناطق به جای صدور نفت بوده است که عملاً دیده می‌شود خالص صادرات بسیار پایینی از منطقه آزاد در امارات انجام می‌گیرد و نه تنها نتوانسته است صدور نفت را قطع کند و جایگزین درآمدهای نفتی شود، بلکه این مناطق هزینه‌بر نیز شده است. یکی دیگر از جنبه‌های مهم ارزیابی

مناطق آزاد، بحث اشتغال در این مناطق است. ایجاد شغل و اشتغالی که در خدمت صادرات باشد، بسیار مهم است.

در این زمینه از سوی سازمان بین‌المللی کار (I.L.O) مطالعات عمیق و قابل توجهی صورت گرفته و در مجموع نشان داده است. فعالیت‌هایی که در مناطق آزاد صورت می‌گیرد در دو گروه «الکترونیک و صنایع سبک» و «پوشاک» می‌باشد که فعالیت‌های کاربری با بازده سریع و ارزش افزوده بالا با ریسک پایین سرمایه‌گذاری است.

از این رو یکی از ویژگی‌هایی که در بعد اشتغال وجود دارد و باید به آن توجه داشت، ترکیب شاغلین. جیسیت آنها و... است. مطالعات نشان می‌دهد در سطح جهانی در مناطق آزاد یک سری شغل ایجاد می‌شود، ولی این مشاغل به‌طور عمده برای کارگران ساده و نیمه‌ماهر بوده است. در برخی مناطق آزاد تا ۸۰ درصد شاغلان را زنان تشکیل داده‌اند. این موارد نکات بسیار تعجب‌آوری است که در تحلیل مناطق آزاد وجود دارد. البته دلایل انتخاب حجم بالای شاغلین زن، پایین بودن سطح دستمزد خانم‌ها، انضباط و اطاعت‌پذیری آنان و دقتی که در حین کار روا می‌دارند، می‌باشد.

در مجموع، این موارد باعث شده است که در مناطق آزاد اشتغال زنان افزایش یابد. بالا بودن سطح اشتغال زنان برای خیلی از کشورها ناگوار است، زیرا جایگزین مردان می‌شوند و ترکیب سنی آنان (۲۰ تا ۲۷ سال) نشان می‌دهد شمار بسیاری از آنان پس از ازدواج به محیط کار بازنمی‌گردند و مهارت‌های شغلی که کسب می‌کنند، در حقیقت در فرایند تولید استفاده نمی‌شود.

همچنین مناطق آزاد برخی از کشورها نیز که فعالیت صادراتی ندارند و وجه قالب این مناطق دور از انگیزه صادرات است و شاغلین بیشتر به کارهای خدماتی، جابه‌جایی کالا و باربری جذب شده‌اند.

○ اهداف اصلی مناطق آزاد، کسب درآمد ارزی بیشتر برای کشورهای درحال توسعه، ایجاد اشتغال، انتقال فن‌آوری و جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. البته برخی کشورها هدف‌های دیگری مانند محرومیت‌زدایی و توجه به مناطق محروم را نیز دنبال می‌کنند.

مناطق آزاد جهان مخصوصاً مطالعاتی را توسط مؤسسات جهانی یا اتحادیه جهانی مناطق آزاد که متولی ایجاد و کمک به این مناطق است، نشان می‌دهد این تحقیقات قابل استناد است.

■ عملکرد مناطق آزاد ایران را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

□ در زمینه عملکرد مناطق آزاد ایران باید گفت که از اهداف خود دور هستند. ارقام مربوط به واردات چند میلیارد دلاری کالا و صادرات کالا در مدت طولانی عملکرد بسیار ضعیفی را نشان می‌دهد. حجم ورود کالا به‌ویژه کالاهای ساخته شده مصرفی و غیرضروری، ساختار عملکردی آن را مشخص می‌کند و جای بحث دارد.

برخی مناطق آزاد ایران به لحاظ مشخص نبودن راهبرد توسعه موردنظر مشکلاتی دارند که به انتخاب ابزار مشخص و کارآمد در راستای راهبرد توسعه آنها برمی‌گردد.

به تعبیر دست‌اندرکاران و مسئولان این مناطق، تناقض‌هایی که در سیاست‌ها در پهنه ملی و مناطق آزاد وجود دارد، سبب شده که این مناطق از اهداف موردنظر دور شوند. در این راستا، دست‌اندرکاران به تغییر قوانین، نامشخص بودن مقررات و ضعف قانون به عنوان مشکلات اساسی بر سر راه توسعه مناطق آزاد کشور اشاره می‌کنند.

می‌توان گفت عملکرد مناطق آزاد در سطح جهان بیشتر عملکردهای تولیدی و صنعتی است، بنابراین ماهیت مناطق آزاد باید یک ساختار صنعتی باشد و نه یک ماهیت صرف تجاری. آن هم ورود کالا، منتهی انتخاب صنعت به یک سری مبنای فکری، تحلیلی و منطقی بر مبنای مزیت‌های موجود بستگی دارد و این که چه پیوندها و ارتباطات پسین و پیشین را می‌توان با نهادهای داخلی و نهادهایی که برای تولید و فراوری کالا در این مناطق وجود دارد، ایجاد کرد و مسایلی مانند آن از جمله عواملی است که در موفقیت مناطق آزاد در پهنه ملی می‌تواند نقش و سهم بسزایی داشته باشد.

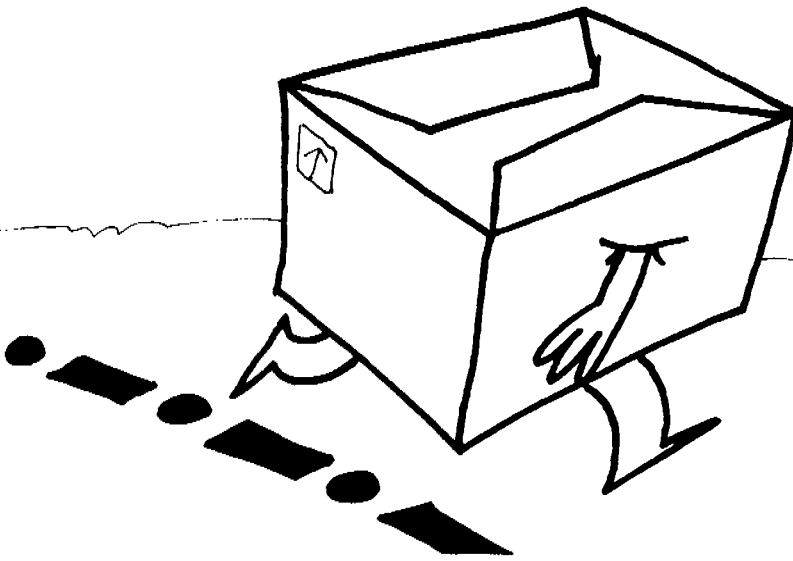
اهداف و انگیزه‌هایی که برای تأسیس مناطق آزاد در ایران مطرح شد، بسیار جالب بود. با توجه به اهداف چهارگانه یادشده و نیز هدف توسعه منطقه‌ای که در نظر دولت ایران بوده است، عملکرد مناطق آزاد ایران موفق نبوده است. دلایل آن نیز وجود نواقص اساسی در سر راه این مناطق بود. این نواقص به‌ویژه تطابق نداشتن ابزارها با راهبرد توسعه است. بنابراین مناطق آزاد ایران عملکرد باری‌به‌هرجهت و نامنسجم داشته‌اند که در آن تضادها و ناسازگاری‌های عمده‌ای مشاهده می‌شود.

در مناطق آزاد موفق نسبت سرمایه‌گذاری به شغل ایجاد شده، معیاری برای تحلیل هدف اشتغال است. در بحث بعدی که به انتقال فن‌آوری بازمی‌گردد، باید گفته شود، انتقال فن‌آوری در معدود کشورهایی چون هنگ‌کنگ، کره، تایوان و غیره در دو سه دهه اخیر در سطح قابل‌توجهی بوده است که در تحلیل آن باید در بعد سیاسی یعنی نواری که غرب برای جلوگیری از نفوذ کمونیسم برای این کشورها ایجاد کرده است، مدنظر قرار داد و در موفقیت این مناطق، این عوامل را دخیل دانست و تحلیل در مورد این کشورها را همه‌جانبه و جامع انجام داد.

○ در زمینه انتقال فن‌آوری، شمار معدودی از کشورها مانند هنگ‌کنگ، کره جنوبی و تایوان و نسل دوم آنها مالزی و اندونزی تا حدودی موفق بوده‌اند که علت آن را باید از بعد سیاسی یعنی ایجاد نواری برای جلوگیری از نفوذ کمونیسم بررسی کرد.

در بحث انتقال فن‌آوری در کشورهایی که مبادرت به ایجاد مناطق آزاد کرده‌اند، مطالعات سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو) مبین آن است که انتقال فن‌آوری در سطح بسیار پایینی در این‌گونه کشورها صورت گرفته است و فعالیت‌ها بیشتر در جهت مونتاژ کالا (اتصال قطعات ساخته شده) بوده است و اگرچه مهارت‌های شغلی و اشتغال تا حدودی اهمیت داده شده و انضباط کارگری را تا حدی بالا برده است، ولی انتقال فن‌آوری که یک جنبش صنعتی به یک کشور بدهد، جز در کشورهای تازه صنعتی شده که هنگ‌کنگ، تایوان، کره و مکزیک شاخص آن هستند، و یا نسل دوم این کشورها مانند مالزی، اندونزی و چند کشور دیگر، در بقیه کشورها محدود و بسیار ضعیف می‌باشد.

در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای مختلف که دارای مناطق آزاد هستند، عملکردها متفاوت بوده است. ولی در مجموع مطالعات نشان می‌دهد رونق سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد در کشورهای درحال توسعه عمدتاً مربوط به شرکت‌های درجه دو و درجه سه می‌شود که سقف سرمایه‌گذاری آنها معمولاً بین ۵۰ تا ۱۰۰ هزار دلار بوده است. از این رو این چهار هدفی که معیارهای سنجش موفقیت مناطق آزاد است، یک تصویر جامعی را از

دارند. مکان‌یابی نادرست مناطق است. در ایران سه منطقه قشم، کیش و چابهار، مناطق آزاد محسوب می‌شوند که در مکان‌یابی آنها اشکالات اساسی وجود دارد. به‌ویژه در منطقه قشم این مشکل به‌وضوح مشاهده می‌شود، زیرا بندرعباس که یک منطقه صنعتی است و می‌توانست جایگزین آن شود، انتخاب نشده و منطقه قشم که دارای هزینه‌های بالای زیربنایی است و دسترسی آن به کرانه‌های پهنه ملی وجود ندارد، به‌عنوان یک منطقه آزاد صنعتی انتخاب شده است.

البته مسؤلان به‌تازگی تلاش زیادی برای ایجاد یک پل بین منطقه آزاد قشم و بندرعباس کرده‌اند که ۹۵ میلیون دلار هزینه دارد.

در کیش نیز که بسیاری از تأسیسات و فرودگاه و دیگر بناهای آن مربوط به قبل از انقلاب بوده و مسؤلان در آغاز انقلاب در زمینه حفظ یا نحوه حفظ آن مردد بودند که بعدها به منطقه آزاد تبدیل شد، اگرچه عموماً با تغییر کاربری می‌توان به اهداف لازم رسید، ولی در مجموع اگر بنا بود این حجم فعالیت و این زمینه‌ها به‌عنوان منطقه آزاد در کیش دنبال شود، از بعد فنی قابل تأمل بود که آیا این منطقه برای تبدیل شدن به منطقه آزاد مناسب است یا مناطق ساحلی دیگری که مطلوب‌تر بود برای منطقه آزاد در نظر گرفته شود. کما اینکه بعدها دولت با توجه به امکاناتی که در برخی مناطق وجود داشت، مانند

یکی از جنبه‌های قابل‌توجه در مناطق آزاد ایران در مبحث عملکرد صادراتی آنها است. متأسفانه امارهای آرایه شده نشان می‌دهد که این مناطق در واژه صادرات با اهداف ایجاد شده انطباق نداشته‌اند.

○ اهداف و انگیزه‌های ایجاد مناطق آزاد در ایران جالب بود، اما عملکرد آنها به دلیل نواقص ناشی از تطابق نداشتن ابزارها با راهبرد توسعه موفق نبوده است.

غالب عملکرد این مناطق، واردات و مبادی ورود کالا بوده است و حجم بالایی از واردات کالای مصرفی و غیرضروری را در پهنه ملی عهده‌دار بوده‌اند. اگرچه در دو سال اخیر مشاهده می‌شود، مسؤلان به این امر توجه کرده‌اند و در جهت صادرات سیاست‌گذاری شده و تلاش‌هایی صورت می‌گیرد تا واردات جای خود را به صادرات بدهد، ولی موفقیت و فروغ مربوطه هنوز در این مناطق وجود ندارد، شاید در آینده بتوان شاهد این فروغ بود.

■ مشکلات مناطق آزاد ایران را ذکر فرمایید.

□ در مجموع مشکلات این مناطق به چند دسته تقسیم می‌شوند. یکی از مشکلات عمومی که اکثر مناطق آزاد جهان نیز

فارس نیز درخور اهمیت می‌باشد، منتها بهره‌برداری مناسب از تمامی این موارد، مستلزم یک برنامه‌ریزی منسجم، سازگار، همگون و تعریف‌شده است.

متأسفانه فعلاً این فضای تعریف‌شده وجود ندارد و باری به هر جهت می‌باشد. اگر فضای تعریف شده به‌وجود آید، در رابطه با تحقق خیلی از سیاست‌های تجاری و اهداف بازرگانی خارجی مناطق آزاد می‌توانند مفهوم و معنای خاص خود را پیدا کنند و می‌توان در بحث ایران ۱۴۰۰، از آنها به عنوان ابزار کارآمد استفاده کرد. اما این مناطق نمی‌توانند فی‌النفسه به‌عنوان یک ابزار مستقل در تجارت ایران تحولی ایجاد کنند.

■ آیا در سال ۱۴۰۰ دستیابی به رقم ۲۰۰ میلیارد دلار صادرات امکان‌پذیر است؟

تا من معتقدم با توجه به توانمندی‌های موجود ایران از جمله جمعیت و استفاده صحیح و کارآ از نیروی کار، تنوع منابع طبیعی و کلاً از بعد مواهب طبیعی و کشاورزی، به ایران کم‌توجهی شده است.

اگر در زمینه‌های کشاورزی برنامه‌ریزی صحیح شود و در بعد صنعت برنامه‌های اصولی به‌کار گرفته شود و در ضمن به الگوهای مصرف توجه شود، تولید ناخالص داخلی به مراتب می‌تواند جهش غیرقابل باوری را نشان دهد. این امر مبتنی بر باورهای ملی برای تحرک و تولید بیشتر و مصرف کمتر است. چنانچه این عوامل صورت گیرد، حجم مبادلات خارجی از رقم‌های فعلی به مراتب بالاتر خواهد رفت، اما با روند موجود به‌نظر نمی‌رسد به این ارقام دست یابیم.

یکی از مشکلات اساسی کشور تناقض‌ها و تضادهایی است که در نگرش‌ها، سیاست‌ها و ابزارها وجود دارد. خیلی از سیاست‌ها مانند سیاست‌های صنعتی، بازرگانی و ارتباط سیاست‌های بازرگانی با سیاست‌های مالی و پولی، نه‌تنها تحرک‌بخش نیست، بلکه بازدارنده است. اگر فضای کنونی حاکم باشد، رقم ۲۰۰ میلیارد دلار رویایی است، ولی اگر شرایط متحول شود و بسترسازی‌های لازم صورت گیرد و همسازي و هم‌سازگاری در تبیین راهبردهای منطقی و مبتنی بر استعدادها و توانمندی‌های منطقه‌ای به‌وجود آید و نیز اصلاح در ساختار الگوی مصرف انجام شود، می‌توان شاهد یک رشد قابل‌توجه بود. البته شرایط جهانی نیز باید به گونه‌ای حرکت کند که موافق با ایران باشد.

بوشهر، بندر امام‌خمینی و غیره، قبول کرد که این مناطق می‌توانست مناطق بهتری برای ایجاد مناطق آزاد باشد، چرا که تأسیسات زیربنایی و زیرساختی آنها بهتر بود.

■ مناطق آزاد ایران تا چه حدی می‌توانند در جهت بالا بردن سهم تجاری ایران در پهنه جهانی کارآ باشند؟

تا بدون تدوین راهبرد توسعه که مشخص کند چه بخشی از آن برون‌نکر است و برای تحقق اهداف این راهبرد چه وزنی و چه بهایی به مناطق آزاد داده می‌شود، بالطبع انتظاری که از مناطق آزاد ایران می‌توان داشت، پیش‌بینی بسیار ضعیف و محدود است.

البته باید اشاره داشت که یکی از اهداف مناطق آزاد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. به خاطر جو تخصصی که بین ایران و برخی از قدرتهای بزرگ صنعتی جهان وجود دارد، مناطق آزاد ایران در عمل نه‌تنها موفق به جذب سرمایه‌های خارجی نشده‌اند، بلکه کارشکنی‌هایی نیز در این مسیر دیده شده است. بنابراین بحث جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی، یکی از اهدافی است که خارج از حیطه و قدرت مناطق آزاد ایران است و به ایجاد شرایطی در روابط خارجی و ارتباط ایران با دنیای خارج بازمی‌گردد.

این روابط اگر در وضعیت فعلی باشد، نمی‌توان امیدوار بود که سرمایه‌گذاری‌های خارجی در مناطق آزاد جذب شوند، مگر آنکه در عملکردهای محدود و عملکردهای خاص تعریف شده جهانی مانند نفت صورت گیرد.

بنابراین جذب سرمایه خارجی در مناطق آزاد از اختیار مسؤولان این مناطق خارج است و به عملکرد جهانی و جو غالبی که در فضای اقتصادی - سیاسی آن حاکم است بازمی‌گردد.

○ مشکلات مناطق آزاد ایران عبارتند از: انتخاب نادرست مکان، ساختار زیربنایی نه‌چندان مطلوب مناطق، مشخص نبودن راهبرد توسعه، تغییرات مکرر مقررات و...

اما فعال کردن عملکرد مناطق آزاد کشور با کشورهای آسیای میانه، جای بازنگری و تعقل دارد. پس از فروپاشی شوروی سابق و ایجاد کشورهای مستقل، بازارهای وسیعی در این مناطق ایجاد شده است. ضمناً بازار ایران نیز یک بازار وسیع ۶۰ میلیون نفری است. بازار کشورهای جنوب خلیج